OOST

PROVINCIE DRENTHE

JONGERE BOUWKUNST EN STEDEBOUW 1850-1940
MIP/DRENTHE

GEMEENTEBESCHRIJVING ODOORN

GEWIJZIGD EXEMPLAAR

DIT EXEMPLAAR WORDT NIET UITGELEEND!

APRIL 1990

1. INLEIDING

De gemeente Odoorn maakt deel uit van het inventarisatiegebied Oost-Drenthe en omvat de nederzettingen Boermastreek, Eerste Exloërmond, Exloërkijl, Exloërveen, Exloo, Kavelingen, Klijndijk, Odoorn, Odoornerveen, Tweede Exloërmonde, Tweede Valtermond, Valthe, Valthermond, Valthermussel en Zandberg. Het grondgebied wordt begrensd door in het noorden de gemeente Borger, in het westen de gemeente Sleen en in het zuiden de gemeente Emmen. In het oosten valt de gemeentegrens samen met de provinciegrens tussen Drenthe en Groningen. Aangrenzend liggen hier de gemeenten Stadskanaal en Vlagtwedde. De huidige omvang van de gemeente bedraagt 14.745 hectare. Het inwonertal vertoont sinds 1850 het volgende verloop: 1850-1.744, 1900-8.815, 1940-12.778, 1989-12.225.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

De gemeente Odoorn is gelegen aan de oostrand van het Drents Plateau. Karakteristiek voor oostelijk Drenthe wordt het landschappelijk aanzien hier sinds de laatste periode van landijsbedekking, het Saalien, hoofdzakelijk bepaald door de zuidoost-noordwest lopende Hondsrug met parallel daaraan in het oosten het brede oerstroomdal van de Hunze.
Gedurende de laatste ijstijd, het Weichselien waarin het ijs ons land niet bereikte, kwam vrijwel het gehele grondgebied van Odoorn onder een dekzandpakket van wisselende dikte te liggen. Alleen de beekdalen van het Exloërdiep (een uitloper van de Hunze) en het Valtherdiep in het dan inmiddels met rivierzanden en smeltwaterafzettingen dichtgeslibde Hunzedal en de Sleenerstroom in het uiterste zuidwesten van de gemeente, bleven in deze periode waarschijnlijk (deels) vrij van bedekking. Wat resulteerde was een uitgestrekt en kaal dekzandlandschap met in het westen hoofdzakelijk een golvend karakter en in het oosten een overwegend vlak verloop. Tijdens de warmere periode van het Holoceen vervolgens, werden de laaggelegen beekdalen opgevuld met moerasveen. Gelijktijdig trad in de relatief hoger gelegen delen van het Hunzedal onder invloed van waterstagnatie de eerste hoogveenvorming op, welke zich met het stijgen van de grondwaterspiegel steeds meer over het gebied uitbreidde. Uiteindelijk kwam zo de gehele oostelijke helft van Odoorn te liggen onder een vaak metersdik veenpakket, deel uitmakend van het uitgestrekte Oostermoer (= veengebied ten oosten van het Exloërdiep). Het voor alle gemeenten op de Hondsrug karakteristieke onderscheid in een westelijk zanden en een oostelijk veengedeelte werd hiermee een feit. Helemaal ging deze ruimtelijke tweedeling in het geval van Odoorn evenwel niet op, daar er zich tijdens de warmere periode van het Holoceen ook langs de westgrens van de gemeente een aanzienlijke hoogveenvorming voordeed. Het door een gebrekkige waterhuishouding gekenmerkte "laagterras" tussen in het oosten de Hondsrug en in het westen de hogere zandgronden van het Drents Plateau vormde hier de ontstaansbasis voor het omvangrijke Odoornerveen.

De zandgronden die het grootste deel van de westelijke helft van de gemeente beslaan, worden bodemkundig overwegend tot de podzolgronden gerekend. De zanden welke vanaf de Middeleeuwen in het noordelijke gedeelte van de gemeente Odoorn op grote schaal opnieuw in verstuiving gingen, zijn thans weliswaar alle weer vastgelegd maar kennen nergens het karakteristieke podzolprofiel. Het middelste deel van dit stuifzandcomplex, nu nog Odoornerzand geheten, wordt op de bodemkaart aangegeven als humusarm zand, terwijl de rest van het vroegere Odoornerzand evenals ook een deel van het omliggende Odoornerveld sinds de aanleg van de boswachterijen Exloo en Odoorn wordt geclassificeerd als "complex van door de mens verstoorde gronden waarvan het oorspronkelijke bodemprofiel onbekend is". Deze laatste classificatie is tevens van toepassing voor het gebied van het Valtherbosch in het zuiden van de gemeente.
De beekdalen in de gemeente worden alle gekenmerkt door het voorkomen van venige beekdalgronden. Het thans geheel ontgonnen hoogveen in het Hunzedal en langs de westgrens van de gemeente, bestaat overwegend uit afwisselend zwartveentontginningsgronden en oudere dalgronden. Een klein gedeelte van het oostelijke hoogveengebied, de omgeving van het Langhietsveen, wordt verder ingenomen door niet-afgeveend hoogveen.

Het grondgebied van Odoorn helt over een groter geheel gezien licht af in noordwestelijke richting. Binnen de gemeente valt evenwel in de eerste plaats het hoogteverval naar de beekdalen en dan vooral het Hunzedal op. Op korte afstand verschillen beide landschapseenheden soms meer dan 15 meter in hoogte. Het hoogtepunt van de gemeente ligt met ruim 29 meter + N.A.P. iets ten zuidwesten van Exloo -de Leewal- terwijl het laagstepunt met ongeveer 87 meter + N.A.P. bereikt wordt in het veengebied tegen de provinciegrens aan.
De afwatering van het Odoorner grondgebied geschiedde vanouds via een gering aantal beken en riviertjes. In de oostelijke helft van de gemeente werd het water hoofdzakelijk in noordelijke richting afgevoerd via het Exloërdiep en het juist buiten de gemeente gelegen Voortse Diep (gemeente Borger). De zuidwesthoek vormde hierop een uitzondering en loosde zijn overtollige water in zuidelijke richting op de Sleenerstroom. Het oostelijke hoogveengebied had zijn gebrekkige afwatering via een stelsel van slenken - de laagten gelegen tussen de veenbulten die eertijds het hoogveen kenmerkten - welke het water afvoerden naar de waterplassen of schaarse beekjes in het veen. Van enige omvang was in dit deel van de gemeente in feite alleen het Valtherdiep, dat het overtollige water van de gronden langs de zuidgrens nog vrij redelijk afvoerde in oostelijke richting.
Met het op gang komen van de vervening en ontginning in zowel de oostelijke als de westelijke hoogvenen, onderging de afwateringssituatie van Odoorn ingrijpende wijzigingen. In het westen van de gemeente namen het Oranjekanaal en het Kanaal Buinen-Schoonoord voor een deel de afwateringsfunctie van met name het Voorste Diep en de Sleenerstroom over, terwijl de afwatering van de oostelijke helft van de gemeente door de aanleg van een uitgebreid stelsel van wijken en kanalen sterk verbeterde en geheel gericht werd op het Stadskanaal.

Ten behoeve van de vervening werden kort na het midden van de vorige eeuw de veenschappen De Oostermoersche en Zuidenveldsche venen van Eext tot Valthe (1855) en Odoorn (1858) opgericht. Later kwamen hieruit de eerste waterschappen van de gemeente voort: Exloo (1890) Valthe (1893) en Odoornerveen (1878-1883). Bij het voortgaan van de vervening en ontginning werden in aansluiting op deze waterschappen in de loop van de eerste helft van deze eeuw vervolgens nog de waterschappen Brammershoopveen (1919), Exloërveen (1921) en Valthergroenlanden (1923) opgericht. Met de na-oorlogse reorganisatie van het Drentse waterschapsbestel werd Odoorn uiteindelijk in zijn geheel opgenomen in de waterschappen De Oostermoerse Vaart, Loo- en Drostendiep en De Veenmarken.

3. ONTGINNINGEN EN GRONDGEBRUIK

De oudste ontginningen in Odoorn dateren waarschijnlijk uit de vroege Middeleeuwen en vonden plaats vanuit de op de Hondsrug gesitueerde esdorpen. De esakkers waren karakteristiek voor de Drentse zandgronden tussen de lage beekdalen; met name die plaatsen werden gebruikt waar de combinatie van een gunstige waterhuishouding en een zo hoog mogelijke bodemvruchtbaarheid de meest geschikte plek voor het bedrijven van akkerbouw vormde. De groenlanden bevonden zich, enkele nabij de nederzettingen gelegen perceeltjes daargelaten, in de beekdalen van het Exloërdiep, de Sleenerstroom en het enigszins afzijdig van de Hondsrug gelegen Valtherdiep. Veruit het grootste deel van het zogenaamde esdorpenlandschap dat met uitzondering van het Odoornerveen de gehele westelijke helft van de gemeente beslaat, werd in het verleden evenwel ingenomen door het veld; heidevelden die tot na de laatste eeuwwisseling onmisbaar waren voor de bemesting van de essen.
De vervening en ontginning van het oostelijke hoogveengebied vingen waarschijnlijk in de loop van de 17e eeuw aan. Vanaf de Hondsrug vonden destijds in de noordelijke randveenzone langs het Exloërdiep de eerste boerderijvestigingen plaats van Het Moeras: in feite een voortzetting in zuidelijke richting van het wegdorp Buinerveen (gemeente Borger) en het begin van het latere Exloërveen. Op de grens van twee verschillende landschappen verschaften de eerste bewoners zich hier een gunstige uitgangspositie. Het hoogveen werd aan de rand ontwaterd en aangemaakt tot bouwland, terwijl gelijktijdig de broekbossen in het beekdal van het Exloërdiep werden gerooid en ontgonnen tot bouwland. Beduidend later, maar eveneens nog voor 1850 dienden zich ook enige hoogveenontginningen aan in het uiterste zuidoosten van de gemeente, direct aan de grens met de provincie Groningen. Waarschijnlijk vanuit het aangrenzende Musselkanaal werden hier in het overgangsgebied tussen het Valtherdiep en het eigenlijke hoogveen de eerste landbouwgronden van Zandberg en Valthermussel aangemaakt.

Tegen het totale gebied afgezet waren rond het midden van de vorige eeuw met name de ontginningen in de oostelijke richting van de gemeente slechts van uitermate geringe omvang. De grootscheepse openlegging van de Exloër- en Valthervenen kwam weliswaar al enige tijd voor 1850 op gang, toen volgens afspraak van het Convenant uit 1817 - hierin werd overeenkomst bereikt over de afvoer van turf uit de Oost-Drentse venen via het Stadskanaal - een drietal monden vanuit het Stadskanaal tot in de gemeente aangelegd werden en in aansluiting op deze kanaalverbindingen tal van wijken en kanalen verder het veen in werden gegraven. Door het tijdrovende proces van ontwatering echter bleef de eigenlijke exploitatie van het hoogveen achterwege tot na het midden van de vorige eeuw.
Zo bestond de oostelijke helft van de gemeente rond het midden van de vorige eeuw nog altijd vrijwel geheel uit hoogveen. Te zamen met de aanwezigheid van uitgestrekte oppervlakten heide en stuifzand in het westen van de gemeente alsmede het nog ongerepte Odoornerveen maakte dit dat het totale grondgebied van Odoorn in 1850 nog voor meer dan 80% uit onontgonnen gronden bestond, merendeels veen.
Het bosareaal van Odoorn, vroeger zowel op de Hondsrug als in de beekdalen van de Hunzevlakte een zeer bosrijk gebied, besloeg in 1850 nauwelijks nog 1% van het totale grondgebied van de gemeente. De bebossing beperkte zich volledig tot het Hondsruggedeelte, waarin de omgeving van de esdorpen en dan vooral aan de rand van de essen diverse kleine en grotere houtopstanden werden aangetroffen. Ook was in deze periode reeds een gedeelte van het Odoornerzand bebost. Het grondgebied van Odoorn was rond het midden van de vorige eeuw nog volledig gericht op de landbouw. De oppervlakteverhouding grasland: bouwland (1832-1.720 hectare : 446 hectare) lag boven het gemiddelde voor de provincie, hetgeen wijst op de aanwezigheid van in verhouding veel grasland. Met de hoogvenen als potentieel bouwlandareaal nog vrijwel nergens in cultuur gebracht, domineerde gelijk de situatie van de zandgemeenten op de Hondsrug in deze periode in Odoorn nog het gemengde bedrijf.

Tijdens de periode 1850-1900 was er in de oostelijke helft van de gemeente vervolgens sprake van een snel toenemende verveningsactiviteit. Vanaf de provinciegrens met Groningen werden de Exloër- en Valthervenen in zuidwestelijke richting steeds verder aan snee gebracht. Daar de dalgronden na het passeren van de vervening merendeels echter braak bleven ligging, behoorden deze tot de niet-ontgonnen dalgronden. Pas tijdens het laatste decennium van de vorige eeuw werden er op andere schaal dalgronden in het oosten van de gemeente ontgonnen.
Ook in de westelijke helft van Odoorn was de uitbreiding van het cultuurgrondareaal tijdens de periode 1850-1900 aanvankelijk maar gering. In het esdorpenlandschap werden er overwegend kleine perceeltjes heide op incidentele wijze in cultuur gebracht. Daarnaast werd er plaatselijk enig bos gekapt voor de aanmaak van bouwland. Van invloed op de omvang van het totale bosareaal was de laatste ontwikkeling overigens niet, daar elders op de heidevelden en stuifzanden ook nieuwe bebossing verrees. Het gereedkomen van het Oranjekanaal luidde kort na het midden van de vorige eeuw de openlegging van het Odoornerveen langs de westgrens van de gemeente aan. Ook hier verstreek er tussen het gereedkomen van de vervening en de uiteindelijke ontginning van het gebied geruime tijd en werden er net als in het oostelijke hoogveengebied eerst pas kort voor de laatste eeuwwisseling op grotere schaal landbouwgronden aangemaakt.

Vooral dankzij de relatief grote ontginningsactiviteit aan het einde van de vorige eeuw, was het aandeel van de cultuurgronden in het totale grondgebied van de gemeente in 1900 toch nog gestegen tot ongeveer 40%. Daar de nieuwe ontginningen overwegend een bouwlandgebruik kregen, gaf de oppervlakteverhouding grasland:bouwland (1900-1.830 hectare: 2.546 hectare) gedurende de periode 1850-1900 een sterke daling te zien. Het grasland breidde met slechts 6% uit, terwijl het bouwland meer dan vervijfvoudigde. Duidelijk nam in deze periode de betekenis van de akkerbouw toe. Niet alleen leenden de dalgronden zich na ontginning bij uitstek voor het bedrijven van de veenkoloniale akkerbouw, ook had het in gebruik nemen van de kunstmest tot gevolg dat kort voor de eeuwwisseling veel zandbedrijven er toe overgingen hun grasland in het dal van het Exloërdiep te "scheuren" (= weiland tot bouwland maken) en tijdelijk of permanent voor de teelt van haver en aardappelen te gebruiken. Veel van de oorspronkelijk gemengde bedrijven kenden hierdoor rond de eeuwwisseling in zekere mate ook een veenkoloniaal karakter. De ontwikkelingen binnen de agrarische bedrijfsvoering van Odoorn leidden er onder andere toe dat Odoorn bij de nieuwe landbouwindeling van 1910 werd gerekend tot de regio Veen-Zandgebied, welke als belangrijkste vorm van agrarische bedrijfsvoering deels het gemengde of étagebedrijf en deels het veenkoloniale bedrijf had.

Tijdens de eerste helft van deze eeuw vond de in het voorgaande decennium gestarte ontginningsgolf in de hoogvenen onverminderd voortgang, met als gevolg dat deze delen van de gemeente reeds voor 1940 geheel in cultuur gebracht waren. Gelijktijdig werden ook de meeste heidevelden in het esdorpenlandschap op de Hondsrug in ontginning gebracht. Slechts een paar overwegend kleine heidepercelen - van grotere omvang was alleen het Molenveld nabij Exloo - alsmede een stuk van het Odoornerzand en een enkele veenplas verkeerden rond 1940 nog in onontgonnen staat.
Aan het begin van deze eeuw stonden zowel de dalgrondontginningen als de ontginningen op de Hondsrug in feite nog volledig in het teken van de landbouw. Later evenwel kwam bij de ontginningen op de Hondsrug steeds meer de bosbouw op de voorgrond te staan. In de periode tussen de beide wereldoorlogen bij voorbeeld werden er in dit deel van de gemeente in werkverschaffingsverband honderden hectaren heideveld ontgonnen ten behoeve van de boswachterijen Exloo en Odoorn. Ook elders in het zandgebied werden er nieuwe bosgronden aangemaakt, onder andere het Valtherbosch op de grens met de gemeente Emmen. Dit te zamen met de verdere bebossing van het Odoornerzand, maakte dat het totale bosareaal van Odoorn tussen 1900 en 1940 sterk toenam.
Ondanks de sterke opkomst van de bosbouw, kwamen de ontginningen over de jaren 1900-1940 in absolute zin toch weer voor het grootste deel ten goede van de landbouw. Het landbouwareaal werd in deze periode ongeveer verdubbeld. Wat betreft de verdeling van de agrarische gebruiksgronden gaf de oppervlakteverhouding grasland: bouwland ook nu weer een sterke daling te zien. Niet alleen kregen de meeste van de nieuwe ontginningen een bouwlandbestemming, tevens vond het eerder genoemde "scheuren" van graslanden in het deel van het Exloërdiep na de eeuwwisseling nog geruime tijd voortgang.

De ontwikkeling van de landbouwgronden tijdens de periode 1900-1940 weerspiegelde zich ook in die van de agrarische bedrijfsvoering; opnieuw nam de akkerbouw in betekenis toe. In de hoogveen-ontginningen vestigden zich overwegend veenkoloniale akkerbouw-bedrijven, terwijl veel van de oorspronkelijk gemengde bedrijven in de oudere bewoningsgebieden onder invloed van het "scheuren" van hun graslanden eveneens in toenemende een veenkoloniaal karakter kregen.

4. INFRASTRUCTUUR

De fysische gesteldheid is in belangrijke mate bepalend geweest voor de ontwikkeling van het vroege wegenpatroon van Odoorn. Met een ligging tussen aan de westzijde het Odoornerveen en in het oosten het uitgestrekte Oostermoer, bood de Hondsrug eeuwenlang plaats aan één van de belangrijkste noord-zuid-verbindingen van Drenthe; de heerbaan Groningen-Emmen-Coevorden. Lange tijd vormde deze hoofdweg, (binnen de gemeente werden in het verleden via een bochtig verloop waarschijnlijk alle drie de oude esdorpen Exloo, Odoorn en Valthe aangedaan) de enige verbinding met een doorgaande verkeersfunctie. Verder ontwikkelde zich op en langs de Hondsrug al vroeg een stelsel van lokale wegen, welke de dorpen onderling en met de omliggende landbouwgronden verbonden. Hoofdzakelijk concentreerde dit wegenpatroon zich op de oostflank van de Hondsrug; het extensief beweide Odoornerveld ten westen van de esdorpen kende slechts een enkel zandweggetje. In oostelijke richting waren er al vroeg ook enkele wegen, de zogenaamde "dijken" of turfwegen, welke vanaf de Hondsrug tot in de randveenzone van het Oostermoer en dan met name het Exloërveen reikten. De Valtherdijk die grotendeels het beekdal van het Valtherdiep volgde, gaf - zij het moeilijk begaanbaar - in het zuidoosten van Odoorn waarschijnlijk al vrij vroeg toegang tot Oost-Groningen. De hoogvenen zelf, zowel de Exloër- en Valthervenen in het oosten als het Odoornerveen in het westen, kenden tot aan het op gang komen van de grootschalige verveningen in de loop van de vorige eeuw hooguit een paar kleine ontsluitingswegen voor particulier gebruik van het veen.

Geschiedde de ontsluiting van het oude bewoningsgebied van Odoorn via een in de loop der eeuwen gegroeid stelstel van doorgaande en lokale wegen, in de hoogvenen kwam de eerste ontsluiting nagenoeg volledig tot stand door de aanleg van vaarwegen. Het eerst vond de openlegging van de Exloër- Valthervenen in het oosten van de gemeente plaats. Startpunt van de ontsluiting vormden de Eerste en de Tweede Exloërmond en de (Eerste) Valthermond, welke in het tweede kwart van de vorige eeuw overeenkomstig het Convenant uit 1817 (zie ontginningen) door de stad Groningen vanuit het Stadskanaal tot in de veenmarken van Exloo en Valthe werden aangelegd. Binnen enkele jaren werden deze kanaalverbindingen doorgetrokken tot aan de westelijke veenrand. De verdere openlegging van het veen vond plaats door de aanleg van talrijke wijken dwars op de hoofdkanalen, waarbij er in de oudere veenkoloniën (Eerste Exloërmond, Kavelingen en de oostelijke delen van Tweede Exloërmond en (Eerste) Valthermond) volgens het zogenaamde enkelkanaalsysteem te werk werd gegaan en in de jongere veenkoloniën (de westelijke delen van Tweede Exloërmond en (Eerste) Valthermond) volgens het dubbelkanaalsysteem.

Als laatste van de oostelijke hoogvenen werd het zuidelijk deel van het Valtherveen opengelegd. Geruime tijd na het midden van de vorige eeuw kwam hier vanaf het Stadskanaal - ter plaatse Ter Apelkanaal geheten - de Tweede Valthermond gereed, waarna de verdere ontsluiting in samenhang met de geringe omvang van de resterende veengronden in dit deel van Odoorn weer volgens het "ouderwetse" enkelkanaalsysteem plaatsvond.
De ontsluiting van het Odoornerveen langs de westgrens van de gemeente ving eerst kort na het midden van de vorige eeuw aan met de aanleg van het in 1858 voor de scheepvaart opengestelde Oranjekanaal. Dit kanaal dat vanaf de Drentsche Hoofdvaart dwars over het Drents Plateau tot in de venen van Zuidbarge bij Emmen werd gegraven, wordt vanwege onder andere moeilijkheden met de hoogteligging van de gronden over het algemeen als een mislukking beschouwd. Voor de openlegging van het Odoornerveen evenwel was de komst van het Oranjekanaal van cruciale betekenis. Volgens het enkelkanaalsysteem waarbij in noordelijke richting als voortzetting van het hoofdkanaal tevens de Borger Zijtak gegraven werd, werd binnen enkele jaren na aanleg van het kanaal het gehele veengebied door wijken ontsloten. Via de Odoorner Zijtak kende het Oranjekanaal ook een verbinding met de Hondsrug. Aan het einde, ter plaatse van de latere nederzetting Klijndijk aan de hoofdweg van Emmen naar Odoorn, bood dit kanaal mogelijkheden tot het laden en lossen van schepen. Aldus had het Oranjekanaal ook voor de bewoners van de Odoorner esdorpen enige betekenis, vooral voor de afvoer van landbouwprodukten. Gelijktijdig met de ontwikkeling van het veenkoloniale vaarwegennet werden er in de hoogvenen en dan met name die in het oosten van de gemeente, tevens een aantal wegen aangelegd. Een doorgaande verkeersbetekenis kenden deze verbindingen aanvankelijk nauwelijks, ook niet de wegen die via de Exloër- en Valthermonden de Hondsrugdorpen toegang verschaften tot het Groninger veenkoloniegebied.

De eerste verbinding die een verharding kreeg was de noord-zuid gerichte weg over de Hondsrug (1858/59). Met zijn in de loop der jaren aangepaste en meer rechtlijnige verloop waarbij de dorpen Exloo en Valthe niet langer werden aangedaan, gold deze weg rond het midden van de vorige eeuw nog altijd als de enige echte hoofdweg in de gemeente. Nadien echter richtte de verbetering van het wegennet zich onder invloed van de veenkoloniale ontwikkelingen geruime tijd overwegend op de aan weerszijden van de Hondsrug gelegen veengebieden. Uitsluitend werden er gedurende ruim een halve eeuw wegen verhard die naar of de door de veenkoloniën liepen. Pas in de loop van deze eeuw kwamen vervolgens de (meer) op het zandgebied georiënteerde verbindingen aan de beurt. Rond 1940 waren uiteindelijk alle wegen van enige betekenis verhard.
Gelijktijdig met de verbetering van het wegenpatroon, nam de verkeersbetekenis van de meeste vaarwegen in de gemeente beduidend af. Niet alleen liep in de loop van de eerste helft van deze eeuw de vervening en daarmee ook de turfvaart ten einde, tevens deed met de voortgaande verharding van het wegennet de concurrentie van het (gemotoriseerde) wegverkeer zich steeds sterker gelden. Het beste handhaafde zich in feite nog het Oranjekanaal, dat in de late jaren '80 van de vorige eeuw werd doorgetrokken tot aan de Verlengde Hoogeveensche Vaart en in de late jaren '20 van deze eeuw via het nieuwe Kanaal Buinen-Schoonoord tevens aansluiting verkreeg op het Stadskanaal.

Echter ook hier viel ten gevolge van het sterk toenemende gemotoriseerde wegverkeer een duidelijke vermindering van het scheepvaartverkeer waar te nemen.

Een geheel nieuwe wijze van vervoer diende zich aan in Odoorn toen de NV Noord-Ooster Lokaal Spoorweg (NOLS) in 1905 als aftakking van de lijn Assen-Stadskanaal-Delfzijl de lijn Gasselternijveen-Emmen-Coevorden opende. Binnen de gemeente had de lijn stations bij Exloo en Valthe. De eerste twintig jaren ging het de NOLS goed. Met name de landbouw profiteerde van dit nieuwe vervoersmiddel, maar ook het personenvervoer vervulde de trein een niet onbelangrijke rol. Daarna keerde onder invloed van het toenemende gemotoriseerde wegverkeer evenals bij de scheepvaart echter ook hier het tij met als gevolg dat de lijn in 1940 reeds weer was opgeheven.
Een andere spoorweg die de gemeente Odoorn in de loop van de eerste helft van deze eeuw aandeed, was de lijn Stadskanaal-Ter Apel van de Groningsch-Drentsche Spoorweg Maatschappij. Deze lijn die in Stadskanaal aansloot op de NOLS-lijn Assen-Stadskanaal-Delfzijl, werd kort na 1930 aangelegd en doorsneed een klein gedeelte van de zuidoosthoek van Odoorn. Bij Zandberg had de trein een halte. Verder lagen er enkele stations direct over de provinciegrens. In tegenstelling tot de lijn over de Hondsrug bleef de spoorweg door het Drents-Groninger veenkoloniegebied tot geruime tijd na de Tweede Wereldoorlog in gebruik, met name voor goederenvervoer.

5. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

Het grondgebied van Odoorn kende al vroeg permanente bewoning. Deze concentreerde zich aanvankelijk op de zandgronden van de Hondsrug, waar waarschijnlijk tijdens de vroege Middeleeuwen de esdorpen Exloo, Odoorn en Valthe ontstonden. In de loop van de 17de eeuw worden in de randveenzone ten oosten van het Exloërdiep vervolgens de eerste boerderijvestigingen plaats van Het Moeras: het begin van het latere wegdorp Exloërveen.
De occupatie van de eigenlijke hoogvenen van Odoorn ving pas kort voor het midden van de vorige eeuw aan. Nadat in het uiterste zuidoosten van de gemeente eerst zeer kleine veenkoloniale wegdorpen Zandberg en Valthermussel ontstonden, kwamen vanaf ongeveer 1850 in het Oostermoer de veenkoloniale kanaaldorpen Eerste Exloërmond, Tweede Exloërmond, Exloërkijl, Valthermond en Tweede Valthermond tot ontwikkeling. Aan de westzijde van de Hondsrug diende zich in deze periode de veenkolonie Odoornerveen aan.
De jonge ontginningsnederzettingen Boermastreek en Klijndijk ten slotte, kwamen geruime tijd na het midden van de vorige eeuw tot stand. In deze periode was het ook dat zich voor het eerst daadwerkelijk verspreide bebouwing in de gemeente aandiende. Rond 1850 was er van bebouwing buiten de nederzettingen in het geheel nog geen sprake.

Het esdorp Exloo werd in 1850 gekenmerkt door een langwerpige brinkruimte, waarlangs aan de noord- en zuidzijde bebouwing was gelegen. Op de brink stonden de school, een keuterboerderij en de schaapskooi. De huidige breedte van de Hoofdstraat doet nog enigszins aan de situatie van vroeger denken. Verder kende het dorp een aanzienlijke bebouwing aan weerszijden van de vanaf de westzijde van de brink in zuidelijke richting lopende Zuiderhoofdstraat. In aansluiting op deze hoofdstructuur trof men tevens nog een enkele boerderij aan langs de Polweg en de huidige Fabrieksstraat.
De bebouwing van Exloo bestond rond het midden van de vorige eeuw vrijwel volledig uit boerderijen. Voorzieningen als café- en winkelbedrijf gingen meestal samen met het boerenbedrijf.
Gedurende de periode 1850-1940 maakte Exloo van de esdorpen in de gemeente vervolgens ruimschoots de sterkste groei door. Het bestaande bebouwingspatroon onderging in deze periode aanzienlijke wijzigingen, waarbij voor een belangrijk deel ook de langwerpige brink bebouwd werd. Van de voormalige groene ruimte bleven uiteindelijk twee resten over: één aan de oostzijde en één aan de westzijde. Van grotere omvang dan de verdichting in de oude dorpskern waren evenwel de uitbreidingen aan de rand van het dorp. Aan de westzijde verrees er en aanzienlijke nieuwbouw langs de Schoolstraat en het westelijke deel van de Hoofdstraat, terwijl er in het verlengde van de Zuiderhoofdstraat, het Zuideinde, sprake was van een over geruime afstand in zuidelijke richting opstrekkende bebouwing. De meest opvallende uitbreiding voltrok zich echter aan de oostzijde van het dorp. Mede dankzij de komst van de spoorlijn kort na de eeuwwisseling was er in dit deel van Exloo niet alleen sprake van een opstrekkende bebouwing langs de Hoofdstraat, maar kregen ook enkele zijwegen van deze doorgaande verbinding te maken met een aanzienlijke nieuwbouw. Langs de Fabrieksstraat en over geringer afstand ook De Gloep ontstonden straatwanden. Ook aan de spoorlijn verrees bebouwing, waaronder het station.
Bestond Exloo rond het midden van de vorige eeuw voornamelijk uit boerderijen, in 1940 had de nederzetting duidelijk een minder uitgesproken agrarisch karakter. Vooral in de loop van deze eeuw ging de niet-agrarische bebouwing in de vorm van woningen, bedrijfsgebouwen, winkels, scholen en andere voorzieningen een steeds groter aandeel van de totale nieuwbouw uitmaken. Daar, zeker in de periode na de eeuwwisseling, de nieuwbouw zich merendeels echter aan de rand van het dorp voltrok, werd de oude dorpskern van Exloo in 1940 nog wel door overwegend boerderijen gekenmerkt.

De nederzettingsstructuur van het esdorp Odoorn werd rond het midden van de vorige eeuw door een bebouwing die zich in belangrijke mate concentreerde op de Hoofdstraat, de traverse van de hoofdweg over de Hondsrug. Straten die aan weerszijden van deze hoofdas eveneens bebouwing kenden, waren: de Boshof, de Dilweg, de Eendenkuil, de Hammeersweg, het Steegje, de Torenweg en de Valtherweg (begin).
Hoofdzakelijk bestond de dorspbebouwing van Odoorn in 1850 nog uit boerderijen. Midden in het dorp lag langs de Hoofdstraat de deel reeds bebouwde grote brink, waarvan de huidige kerkbrink een restant is. Voorzieningen als winkels, café's, de dorpsschool en de kerk, trof men vooral in de directe nabijheid van deze ruimte aan.

Tussen 1850 en 1940 gaf Odoorn slechts een geringe groei te zien, zeker in vergelijking tot het nabijgelegen Exloo. In eerste instantie was er vooral sprake van verdichting van het bestaande bebouwingspatroon. Straatwanden ontstonden er gezien de beperkte omvang van de nieuwbouw nergens binnen de oude dorpskern. Verder was er sprake van uitbreiding langs een aantal uitvalswegen. De grootste opstrek van bebouwing gaf de hoofdweg over de Hondsrug - in noordelijke richting Borgerderweg en in zuidelijke richting Hoofdweg geheten - te zien, terwijl de lintbebouwing langs de Valtherweg de hoogste dichtheid kende.
Met de relatief geringe groei veranderde tijdens de periode 1850-1940 niet alleen de ruimtelijke structuur van Odoorn nauwelijks, maar bleef over het algemeen ook het agrarische karakter van het dorp vrij goed behouden. Hoewel er na verloop van tijd in toenemende mate ook niet-agrarische bebouwing in het dorp verrees, waren het in 1940 nog altijd in de eerste plaats de boerderijen die het beeld van Odoorn bepaalden.

Het esdorp Valthe was de boerderijbebouwing in 1850 hoofdzakelijk aan de Hoofdstraat en de Schoolstraat gelegen. Verder trof men enige bebouwing aan langs de Kampsweg, de Schaapskuilweg en het begin van de Weerdingerzandweg. De aanwezigheid van drie grote brinken gaf het destijds een meer open bebouwingspatroon dan Exloo en Odoorn.
Van 1850 tot 1940 maakte de oude dorpskern van Valthe slechts een beperkte groei door. Afgezien van een bescheiden verdichting van de bebouwing langs de Hoofd- en de Schoolstraat en een relatief iets sterkere mate van nieuwbouw aan de Kamp- en de Schaapskuilweg, was er vooral sprake van bebouwing buiten het eigenlijke dorp. Langs de doorgaande weg Odoorn-Valthe, waarvan de Hoofdstraat de traverse vormde, viel er zowel oost- als westwaarts over geruime afstand opstrekkende bebouwing waar te nemen. In oostelijke richting had deze de hoogste bebouwingsdichtheid en reikte tot aan de spoorlijn, waarlangs in noord-zuidrichting eveneens een aanzienlijke bebouwing verrees: de Exloërweg, de Stationsweg en de Vlintweg.
Daar aldus de belangrijkste uitbreiding van Valthe zich afzijdig van het eigenlijke dorp voltrok, bleef de ruimtelijke structuur in de oude dorpskern tussen 1850 en 1940 vrij goed gehandhaafd; zo ook in dit deel van het dorp en tevens de oudere uitbreidingen van Valthe, het agrarische karakter. Niet-agrarische bebouwing verrees er vooral ten tijde van de jongere uitbreidingen na de laatste eeuwwisseling. Met name richtte men zich in deze periode op de spoorlijn en het station Valthe aan de oostzijde van het dorp, waar in 1940 dan ook sprake was van een minder uitgesproken agrarisch karakter.

Het in de randveenzone ten oosten van het Exloërdiep gelegen wegdorp Exloërveen kreeg als daadwerkelijke nederzetting in feite pas na het midden van de vorige eeuw gestalte. Dat Exloërveen desondanks toch bij de oudere nederzettingen behandeld wordt, vindt zijn oorzaak in het vroege ontstaan van het meest noordelijke deel van het dorp. Aan weerszijden van de ter plaatse licht gebogen hoofdweg, in noordelijke richting reeg deze al de randveennederzettingen in het Hunzedal aaneen, zag men in 1850 nabij de gemeentegrens met Borger de bescheiden boerderijenbebouwing van Het Moeras.

Tussen 1850 en 1940 vond er vanaf deze oude bewoningskern vervolgens in zuidelijke richting langs de hoofdweg een aanzienlijke uitbreiding plaats. In 1940 reikte het lint van boerderijen reeds tot aan de Oude Dijk, waarmee het wegdorp Exloërveen een feit was geworden. Een hoge bebouwingsdichtheid kende de nederzetting nergens, terwijl verder de situering van de boerderijen overwegend dicht aan de weg opvallend was.

De kleine buurtschappen Zandberg en Valthermussel kunnen beschouwd worden als de eerste veenkoloniale nederzettingen van Odoorn. Gelegen aan de provinciegrens met Groningen bestond de bebouwing van Zandberg midden vorige eeuw uit een kort lint van boerderijtjes langs de Schaapsbergweg en de uit 1843 stammende RK-kerk aan de Kerklaan. De eveneens zeer bescheiden boerderijenbebouwing van Valthermussel strekte zich op korte afstand van de bebouwing van Zandberg in het verlengde van de Kerklaan verder zuidwaarts uit. Van 1850 tot 1940 ondergingen beide kleine wegnederzettingen, te zamen vormden Zandberg en Valthermussel in feite één buurtschap, ondanks enige nieuwbouw geen wijzigingen van betekenis. Zowel de ruimtelijke structuur als het agrarisch karakter bleven in deze periode gehandhaafd.

De veenkoloniale nederzetting Eerste Exloërmond ontstond, een enkele vroeggebouwde woning daargelaten, geheel na het midden van de vorige eeuw. In 1940 werd het dorp gekenmerkt door een langgerekt lint van bebouwing langs de thans gedempte Eerste Exloërmond, ook wel het Noorderhoofddiep genoemd. De dichtheid van de bebouwing die zich in de oostelijke helft van de nederzetting aan weerszijden van het kanaal bevond en in de westelijke helft vrijwel uitsluitend aan de noordzijde, was over het algemeen laag. Grotendeels bestond de bebouwing van Eerste Exloërmond in 1940 uit boerderijen. Sprake van centrumvorming was er niet.

De veenkoloniale nederzetting Tweede Exloërmond verschilde in 1940 duidelijk van het nabijgelegen Eerste Exloërmond. Naast het feit dat de bebouwingsdichtheid in Tweede Exloërmond vele malen groter was en het aandeel van de agrarische bebouwing aanzienlijk geringer, kende het dorp met een duidelijke onderscheid in een oud en een nieuw gedeelte ook een afwijkende nederzettingsstructuur.
De oudere oostzijde had zijn bebouwing aan weerszijden van het Zuiderhoofddiep - nu Gedempt en Zuiderdiep geheten - en week vooral door zijn veel hogere bebouwingsdichtheid van Eerste Exloërmond af. Het zwaartepunt van de bebouwing lag ten noorden van het Zuiderhoofddiep, waar ook de meeste voorzieningen werden aangetroffen.
De jongere westzijde met parallel aan het Zuiderhoofddiep het Achterdiep - nu gedempt en Noorderdiep geheten -, kende twee bebouwingsassen. Het dichtstbebouwd was deze dubbelkanaalstructuur aan de binnenzijde. Arbeiders en neringdoenden vestigden zich hoofdzakelijk tussen de beide op korte afstand van elkaar gelegen kanalen op de zogenaamde "vooraffen". Aan de buitenzijde lagen de door wijken ontsloten landbouwgronden. Hier trof men een beduidend geringere bebouwing van hoofdzakelijk boerderijen aan. De wegen liepen uitsluitend over de vooraffen, waardoor het bezwaar van de aanleg van een groot aantal bruggen over de wijken niet bestond. Tussen de beide hoofdwegen langs de kanalen lagen een aantal dwarsverbindingen, welke soms ook enige bebouwing kenden.

Aan de noordwestzijde werd de bebouwing van Tweede Exloërmond begrensd door de haaks op het dorp staande lintbebouwing van Exloërkijl. Deze nederzetting had zijn bebouwing in 1940 aan weerszijden van het thans gedempte Dwarsdiep liggen. Het zwaartepunt lag duidelijk op de noordoostzijde van het kanaal, waar arbeiderswoningen en voorzieningen domineerden en ook de enige doorgaande weg liep. De zuidwestzijde van het kanaal telde hoofdzakelijk boerderijen.

De veenkoloniale nederzetting Valthermond, lange tijd Eerste Valthermond geheten, had zich in 1940 ontwikkeld tot de grootste en meest dichtbebouwde nederzetting van de gemeente. De nederzetting werd vrijwel volledig bepaald door een tweetal evenwijdige hoofdassen: het Noorder- en het Zuiderhoofddiep. De inrichting van het dorp vertoonde hiermee grote overeenkomst met die van de westelijke helft van Tweede Exloërmond; aan de binnenzijde van de beide hoofdkanalen lag hoofdzakelijk in hoge dichtheid de niet-agrarische bebouwing en aan de buitenzijde trof men in veel geringere dichtheid overwegend de agrarische bebouwing aan. Bovendien werd ook hier de westelijke begrenzing van het dorp gevormd door een haaks op de hoofdstuctuur, gelegen Dwarsdiep met daarlangs lintbebouwing: de Valtherblokken. Afwijkend ten opzichte van de situatie in Tweede Exloërmond is de veel grotere bebouwingsdichtheid van Valthermond en de vrij omvangrijke doorbraak met de lintbebouwing bij de Vrijheidslaan, de weg naar Exloërkijl. Het meest oostelijke deel van Valthermond, Kavelingen geheten, kende een aanzienlijk lagere bebouwingsdichtheid dan de rest van het dorp. De uit arbeiderswoningen, boerderijen en bedrijven bestaande bebouwing bevond zich hier aan weerszijden van de Eerste Valthermond. Nabij de provinciegrens met Groningen was er sprake van enige verdichting in de lintbebouwing.
Samen met het niet gedempte deel van het Zuiderhoofddiep, is Kavelingen vanwege de herkenbare veenkoloniale hoofdstructuur aangewezen tot bijzonder gebied.

De laatste veenkoloniale nederzetting in het oosten van de gemeente, Tweede Valthermond, werd in 1940 gekenmerkt door een slechts zeer bescheiden omvang. Evenwijdig aan de provinciegrens met Groningen strekte de bebouwing van het dorp zich als een lintbebouwing in lage dichtheid uit langs de thans gedempte Hoofdvaart. Het zwaartepunt van de hoofdzakelijk uit boerderijen bestaande bebouwing lag hierbij sterk op de westzijde van het kanaal.

Aan de westzijde van de Hondsrug ontstond kort na het midden van de vorige eeuw de veenkoloniale nederzetting Odoornerveen. De structuur van het dorp werd hoofdzakelijk bepaald door het Oranjekanaal en de in het verlengde daarvan gelegen Borger Zijtak. Langs deze hoofdas bevond zich in 1940 het merendeel van de voornamelijk uit boerderijen bestaande bebouwing. Slechts het in het noorden van het dorp afbuigen van het Oranjekanaal in de richting Schoonoord zorgde voor een korte "verstoring" van de lineaire hoofdstructuur. Verder trof men enigszins afzijdig van de hoofdas nog een paar boerderijen aan langs de parallel aan het Oranjekanaal gelegen Maatschappijwijk.

De jonge ontginningsnederzetting Boermastreek had zich in 1940 ontwikkeld tot en bescheiden lintbebouwing aan weerszijden van wat destijds de Zuiddeelschedijk heette. In feite vormde de bebouwing van Boermastreek een voortzetting in zuidelijke richting van die van Exloërveen, grotendeels zelf ook een jonge nederzetting.

De jonge nederzetting Klijndijk tenslotte, ontstond langs de weg van Odoorn naar Emmen, de Hoofdweg, en de daarvan afslaande weg naar Valthe. De bebouwing spreidde zich in een T-vorm langs deze wegen uit. Ter hoogte van het dorp eindigde bovendien het kanaal de Odoorner Zijtak, waarmee Klijndijk zowel via de weg als over het water goed te bereiken was. Dit verklaart mede ook de voortvarende groei van Klijndijk, tot spoedig een redelijk dorp.

Wat de bebouwing in het buitengebied betreft, veranderde er over de periode 1850-1940 in grote delen van Odoorn niet veel. Zo gold het verschijnsel verspreide bebouwing in 1940 nog altijd eerder als uitzondering dan als regel. Met name ging het hier om de oostelijke helft van de gemeente, waar in feite alleen de omgeving van de Dikbroeken en het Laaghietsveen een verspreid gelegen bebouwing kenden. In de westelijke helft van de gemeente waren het vooral de belangrijkste doorgaande wegen en de spoorlijn, die buiten de nederzettingen gelegen bebouwing kenden. Verder gingen de incidentele heideveldontginningen op de Hondsrug af en toe gepaard met de vestiging van boerderijen en diende zich plaatselijk ook enige verspreide bebouwing aan in het Odoornerveen.

jt/coll.

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Odoorn

Kern: Odoorn

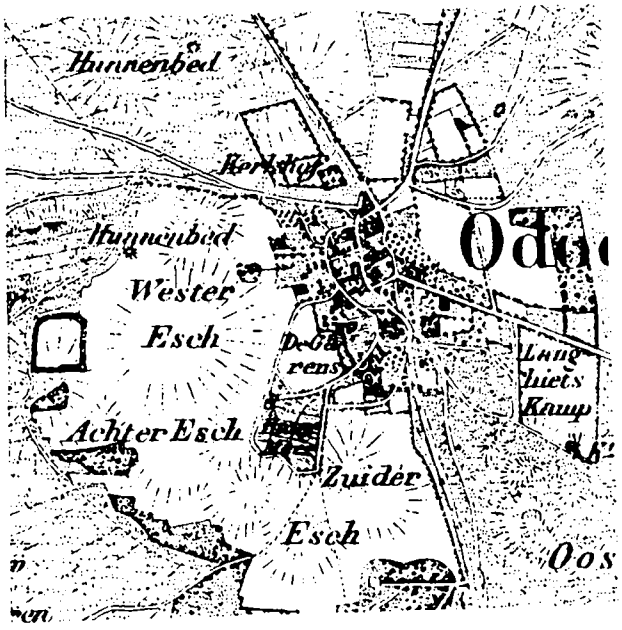

ca. 1850

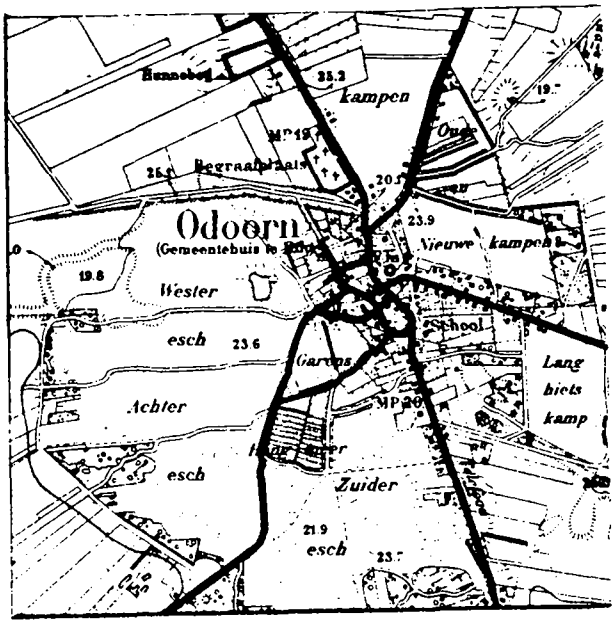

ca. 1920-1930

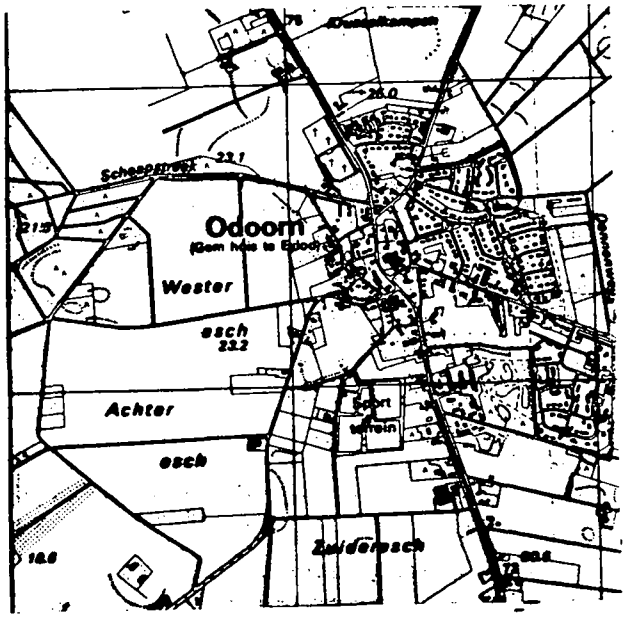

ca. 1985-1988

Type nederzetting: Esdorp

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Odoorn

Kern: Exloo

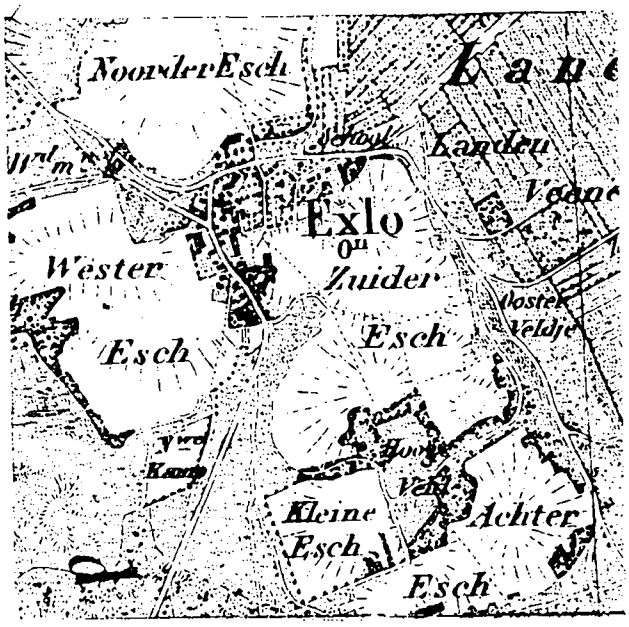

ca. 1850

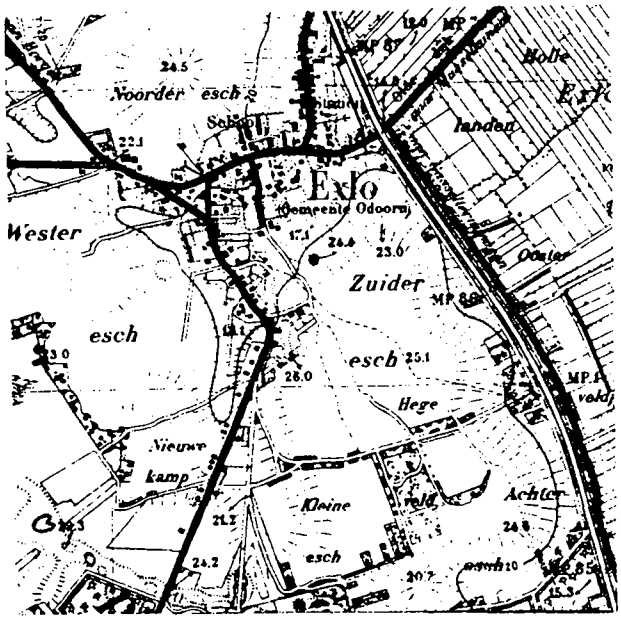

ca. 1920-1930

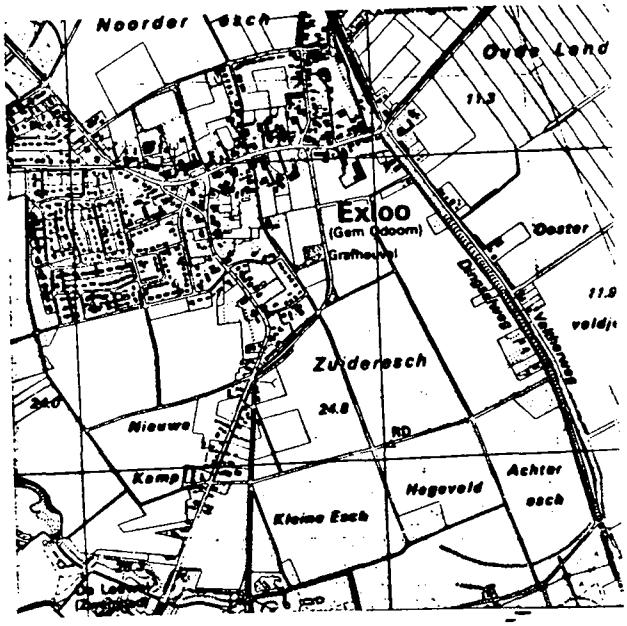

ca. 1985-1988

Type nederzetting: Esdorp

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Odoorn

Kern: Tweede Exloërmonde

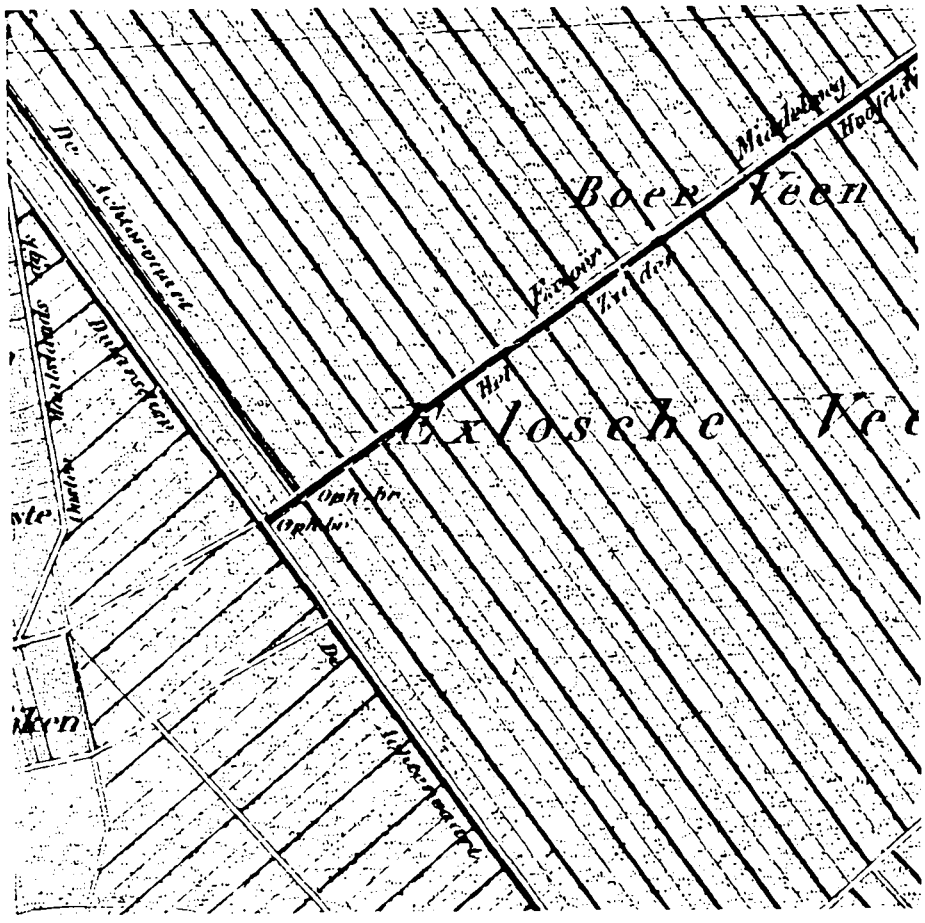

ca. 1850

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

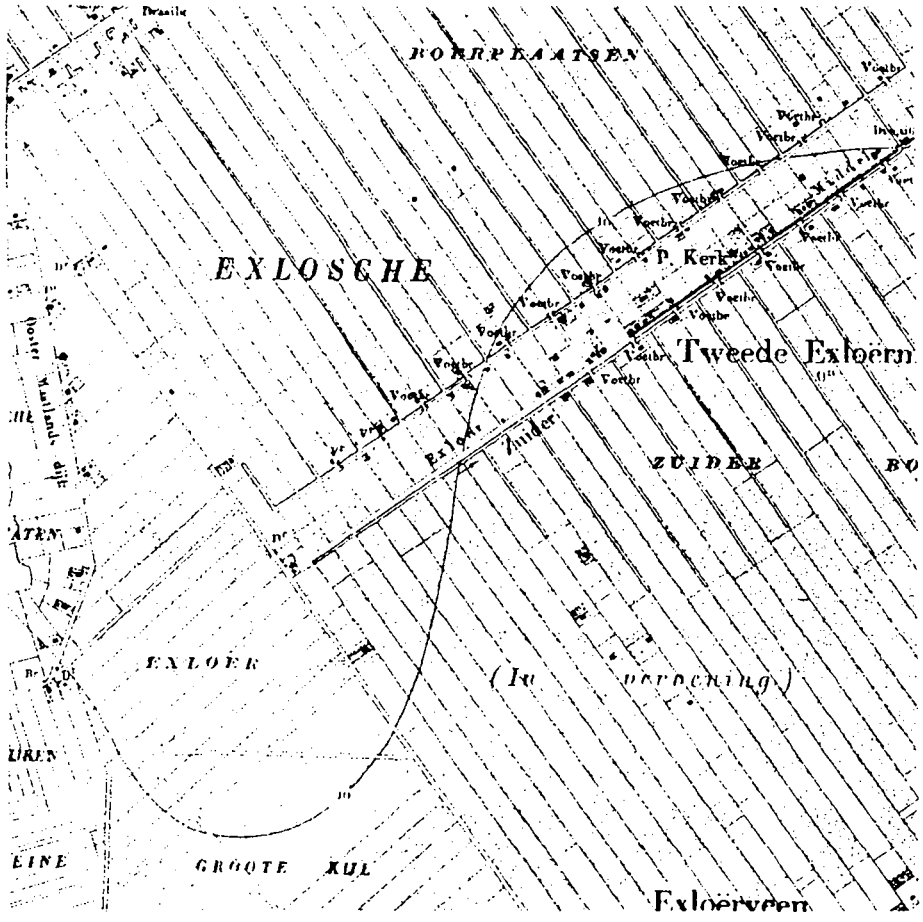

ca. 1920-1930

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

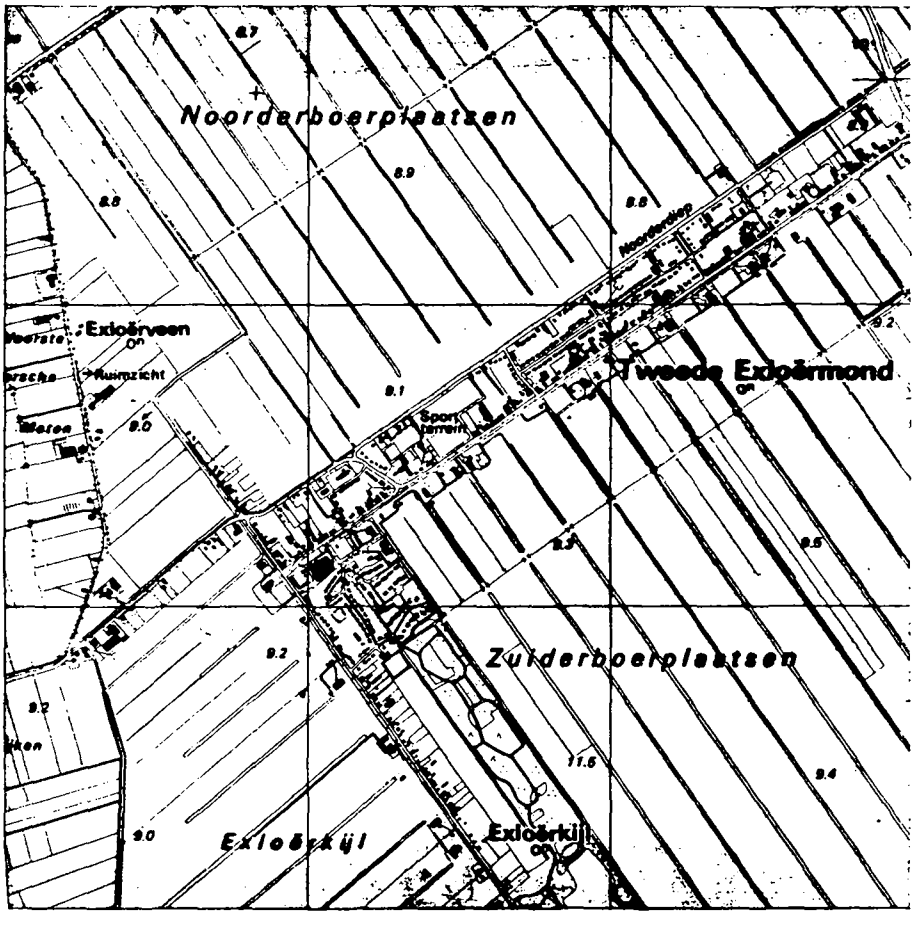

ca. 1985-1988 Schaal 1:25.000

Type nederzetting:
Veenkoloniale nederzetting
(dubbelkanaal)

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Odoorn

Kern: Valthe

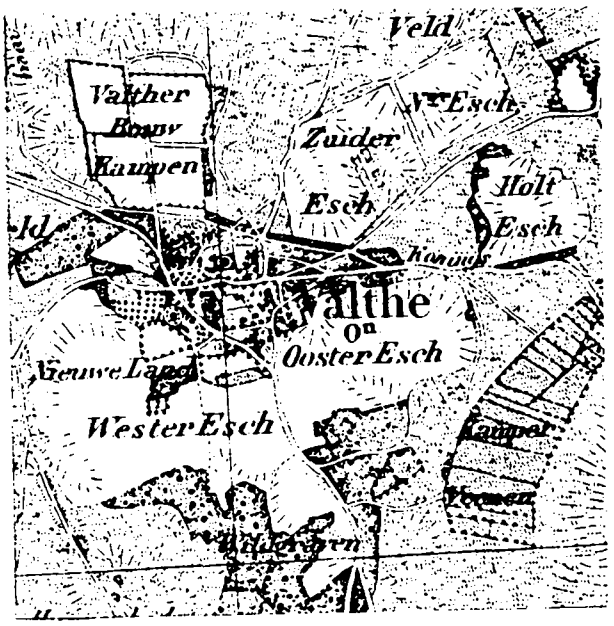

ca. 1850

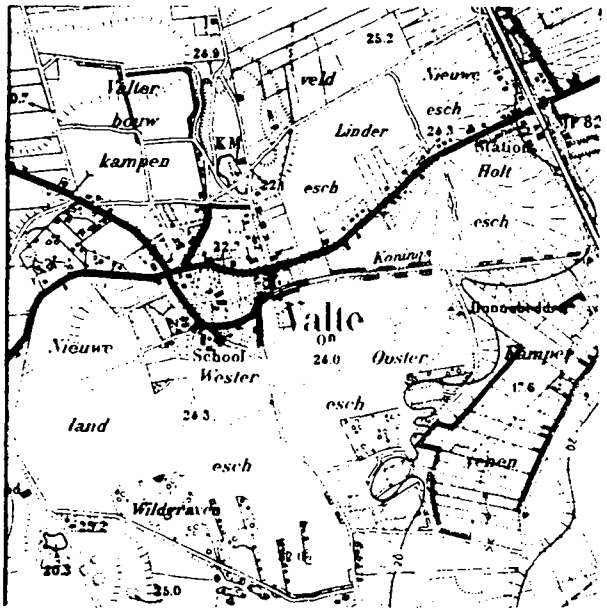

ca. 1920-1930

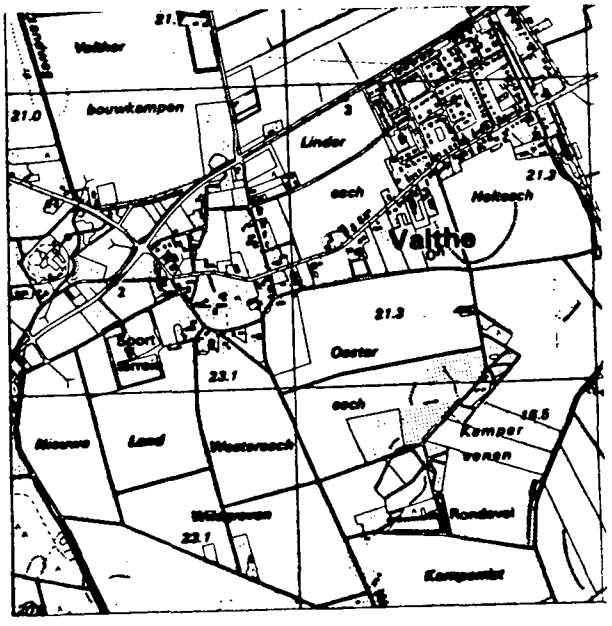

ca. 1985-1988

Type nederzetting:
Esdorp met aan oostelijke zijde opbouw van randveenwegdorp

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

Gemeente: Odoorn

Kern: (Eerste) Valthermond

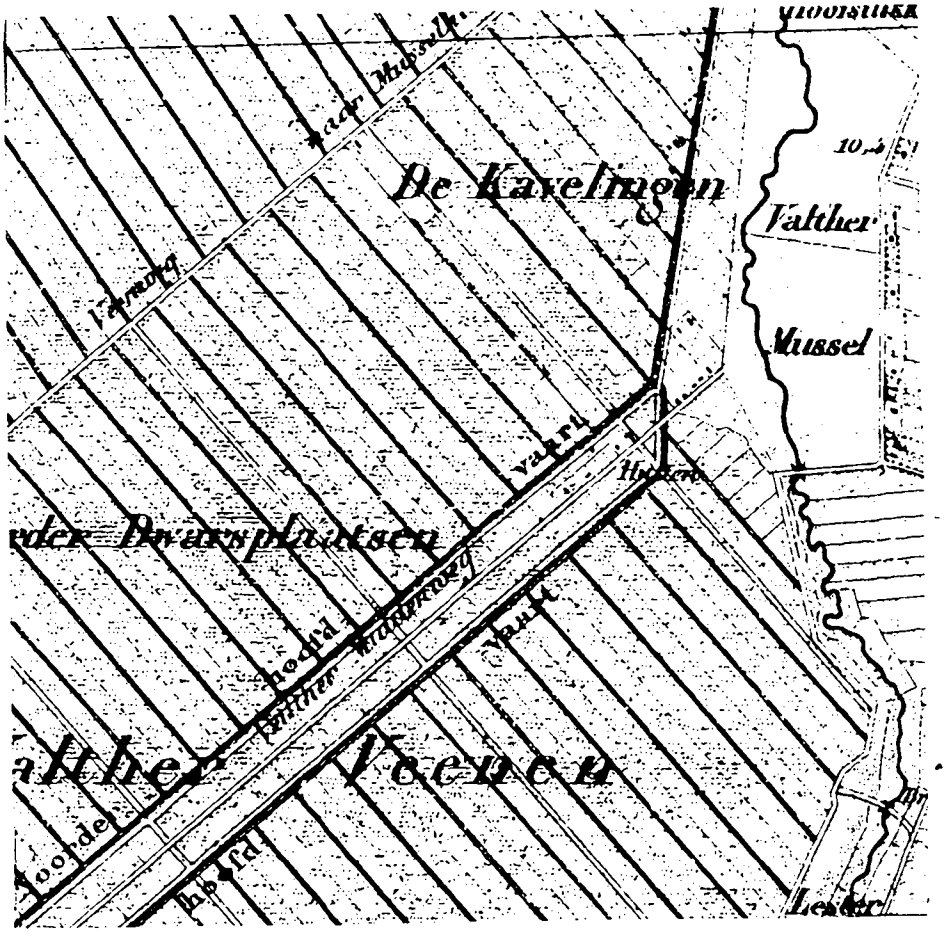

ca. 1850

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

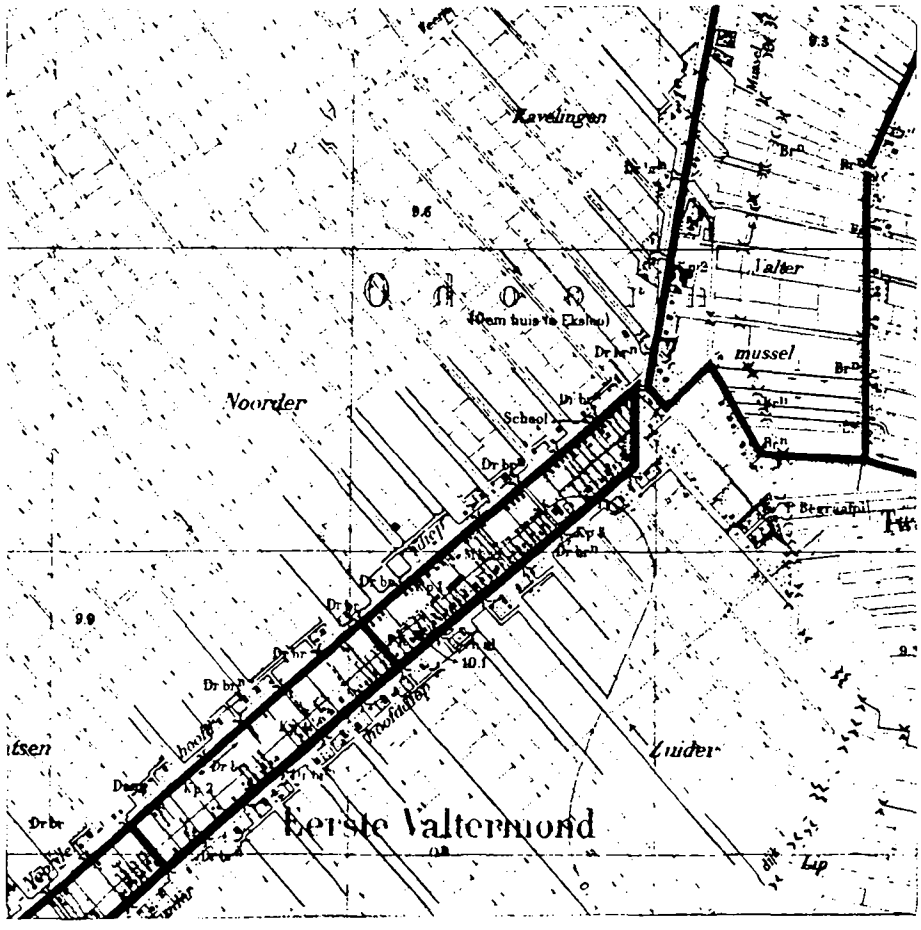

ca. 1920-1930

Schaal 1:25.000

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN 1850-1988

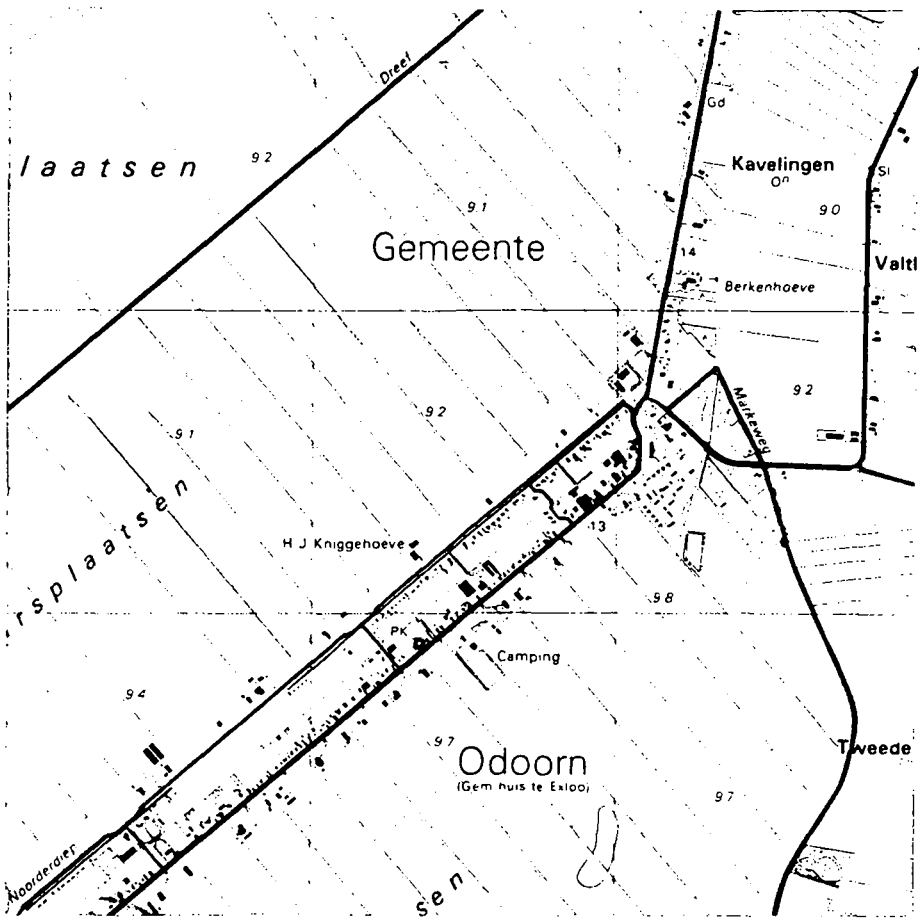

ca. 1985-1988 **Schaal 1:25.000**

Type nederzetting:
Veenkoloniale nederzetting
(dubbelkanaal)

Criteria voor aanduiding van gebieden met bijzondere waarden
Gemeente Odoorn

Gebied 1: Valthermond/Kavelingen
Gebied 2:
Gebied 3:
Gebied 4:
Gebied 5:
Gebied 6:
Gebied 7:

Criteria:	*Gebieden* 1	2	3	4	5	6	7
I Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:							
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;							
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;	+						
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteiten;							
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (bv. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).							
II Bijzondere historische betekenis, zoals:							
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;	+						
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;	±						
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).							
III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:							
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;		+					
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;	±						
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+						
IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	±						
V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten).	±						

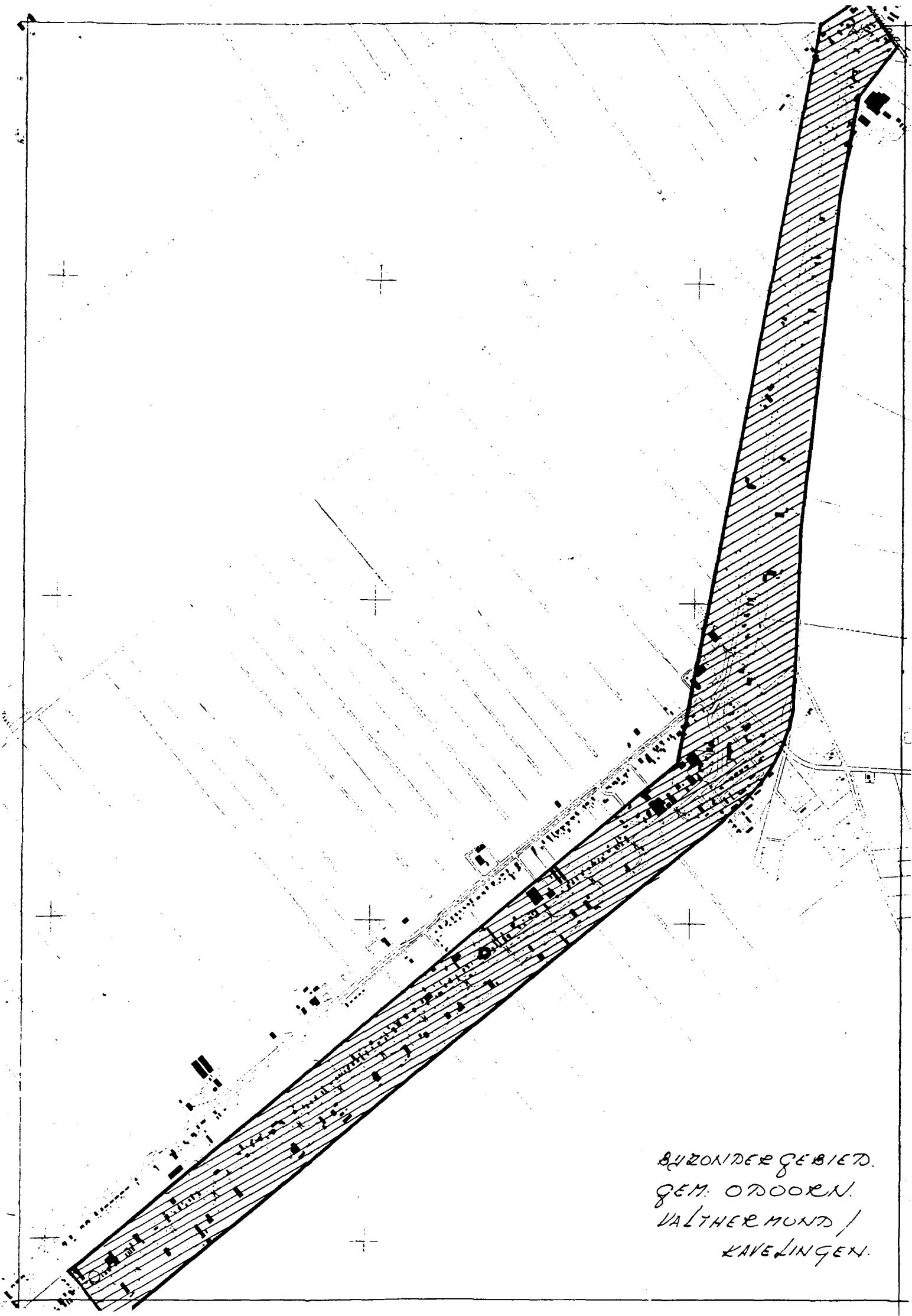
BIJZONDER GEBIED.
GEM. ODOORN.
VALTHERMOND /
KAVELINGEN.

Naam bijzonder gebied

Valthermond\Kavelingen (gem Odoorn)

Algemene karakteristiek

Gedeelte van veenkoloniale nederzetting met open Hoofddiep. Aan de zuidzijde liggen voornamelijk boerderijen terwijl aan de noordzijde een verdichting is opgetreden met woningen, winkels etc. Van oorsprong een dubbelkanaal systeem maar door demping van het Noorderdiep is die structuur minder pregnant aanwezig. De verbinding met het Stadskanaal loopt via het in noordoostelijke richting lopende diep langs Kavelingen.

Nadere omschrijving bijzondere waarden

* Intrinsieke stedebouwkundige waarden
  Het gebied maakt deel uit van een veel langere lintbebouwingsstructuur en behoort voor wat betreft het gedeelte van het Zuiderdiep tot het veenkoloniale nederzettingstype van het dubbelkanaal. Het gedeelte Kavelingen behoort tot het enkelkanaal type. De stedebouwkundige waarde wordt met name bepaald door de hoofdstructuur met het openwater en de verkaveling. Daarnaast ligt op de overgang van het Zuiderdiep naar Kavelingen een landschappelijk waardevolle groenzone. Tevens vormt het gebied (in iets ruimere begrenzingen) de overgang naar de meer onregelmatige verkaveling ten zuiden van de Valtherdijk.

* Historische betekenis
  Het drentse veenkoloniale landschap werd van oorsprong gekarakteriseerd door kanaaldorpen. Als gevolg van dempingen zijn veel van de kanalen echter verdwenen. Het gebied Valthermond\Kavelingen is vanwege de handhaving van de oorspronkelijke hoofdstructuur van historisch belang. In de eerste plaats omdat het verwijst naar de oorspronkelijke aan de ontginningsactiviteit gekoppelde inrichting en in de tweede plaats dient het als representant voor een veenkoloniaal kanaaldorp.

* Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving
  Het belang van het aangegeven gebied is dat het kan bijdragen tot een juiste beeldvorming en verklaring voor het overige gedeelte van Valthermond.
  Het gebied is tevens representatief voor de drentse veenkoloniale nederzetting. Speciaal voor wat betreft het dubbelkanaal systeem (hoewel het Noorderdiep vanwege demping niet is opgenomen in het bijzonder gebied) en de overgang naar een enkelkanaal systeem.

* Gaafheid
  De gaafheid van het gebied is matig te noemen en kan met name gevonden worden in de hoofdstructuur. Zwakkere punten zijn: verstoring van het dubbelkanaal systeem door demping van het Noorderdiep, gedeeltelijk gereconstrueerde waterstaatkundige werken (sluis, bruggen), deels gewijzigde bebouwing en nieuwbouw.

* Zeldzaamheid
  Een kanaaldorp met een dergelijke herkenbare hoofdstructuur is in het drentse veenkoloniale deel betrekkelijk zeldzaam geworden.